

КОНСТАНТИН БІДА

НА ВЕРШИНАХ ІДЕЇ І ФОРМИ

(Кілька думок про творчість Шекспіра)

КОНСТАНТИН БІДА

НА ВЕРШИНАХ ІДЕЇ І ФОРМИ

(Кілька думок про творчість Шекспіра)

diasporiana.org.ua

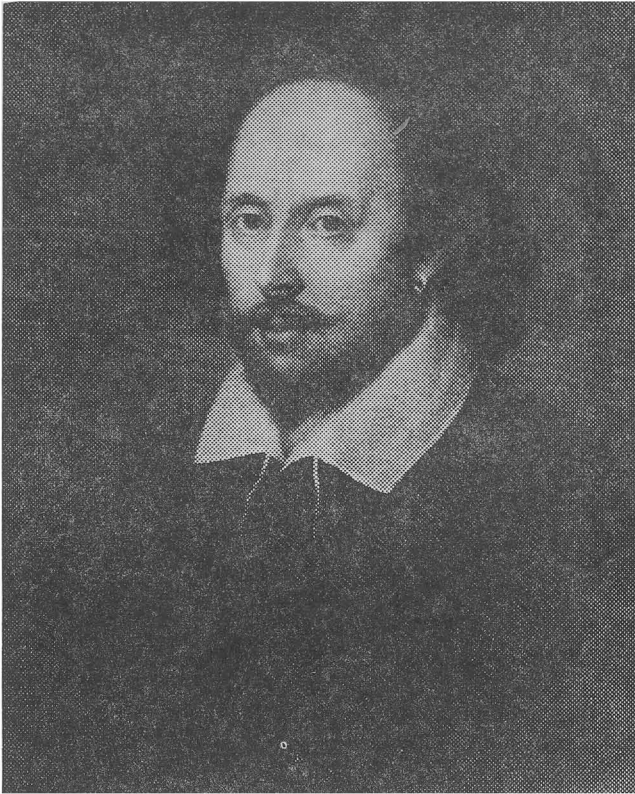
ТОРОНТО

1958

БІБЛІОТЕКА "ВІЛЬНОГО СЛОВА"

Друкарня ОО. Василяна, Торонто, Канада

Вільям Шекспір

Шіснадцятье сторіччя ви- значається в історії людсь- кої культури появою вели- ких постатей, новими епо- хальними відкриттями в ді- лянці астрономії, фізики і математики. В першій поло- вині того великого сторіччя Коперник (1473-1543) про- голошує революційну тезу про геліоцентричну будову всесвіту. Двадцять років пі- сля смерти геніяльного ас- троніма родиться великий спадкоємець його ідеї, Га- лілео Галілеї (1564-1642), в дійсності теж основник сучасної механічної фізики з її трьома законами: без- владности, спадання тіл та маятничого руху. Майже в тому самому часі живе та працює ще один вели- кий астроном та математик, Кеплер (1571 - 1630), який доповняє, вияснює та схоп- лює в стислі математичні

форми епохальне відкриття Коперника, створюючи т. зв. три закони Кеплера. Вже цих трьох великих умів ви- стачало, щоб на грані но- вої епохи пхнути розвиток людської культури і цивілі- зації на дорогу розшуку, наукового досліду, безна- станного стремління до джерел істини та джерел буття.

При кінці того багато- го сторіччя приходить на світ Рене Декарт (1596— 1650), основник новітньої філософії, творець нової методи філософічного до- сліду. Відкинувши усі до- сьогочасні догматичні твер- дження, навіть зовсім наяв- ні форми буття, він почав будову своєї філософічної системи від найбільш еле- ментарної, примітивної те- зи: “Когіто, ерго сум“, цієї тези, що так багато гово-

рять про сумнів людини у проголошенні правди, — тези, що так ярко підкреслює намагання людини **самій** дошукатись загадки та законів існування.

Саме в тому великому столітті, коли в стислій науці та філософії родиться ідея людини, як індивідуальної істоти, окремої від маси, істоти з одухотвореним бажанням пізнати та збагнути власним розумом тайни життя, тоді теж і в літературі виринають такі по статі, які виростають високо понад рівень сучасності, і з цього рівня не спихають їх наступні віки — віки вже з відмінними культурами, прискішеним, гарячковим ритмом життя, — віки, в яких постало так багато нових, а проминуло так багато старих вартостей. В половині шіснадцятого віку в Іспанії, в спокійній місцевості Алькалаї приходиться на світ Мігуель де Сервантес Сааведра (1547 - 1616), пізніший автор “Дон Кіхота”, який на грані шіснадцятого та сімнадцятого століття зробив

революцію в літературі, вбиваючи псевдо - ідеальний і далекий від життя напрямок літератури.

А в 1564 р. — в році, в якому в обновленій повним розцвітом ренесансу Італії вмирає геніяльний Мікель Анджельо, в маленькому туманному англійському містечку біля Лондону, у Стретфордї, родиться Вільям Шекспір (1564 - 1616), найбільший письменник світу, мислитель, творець гігантських постатей, глибокий аналітик та психолог, що в найнезначніших обставинах життя та діях людської волі знаходить ключ до розв'язки скомплікованих психологічних явищ людської духовної природи. Оце родиться, як каже Бєлінській — “яскрава зоря й урочистий світанок ери нового справжнього мистецтва, що знайшов собі відгук у поетів новіших часів, які повернули мистецтву його гідність”. В дійсності — коли Сервантес вбиває псевдоідеальний, нежиттєвий напрямок поезії, то Шекспір в тому самому часі, як геніяльний творець

та незрівнянно глибокий знавець людської психіки, назавжди примирює та поєднує поезію з життям. Оце найбільш загальні зариси того, що доконала ця геніяльна людина у своєму відносно короткому житті, — ця людина, про яку Александер Дюма гіперболічно сказав, що вона створила найбільше після Бога.

ІРОНІЯ ІСТОРІЇ

Історик театру, **Джозеф Грегор**, в скупих відомостях про життя великого поета й драматурга бачить рідку іронію історії. Безсумнівно, кілька незамітних дат із життя поета, кілька відомих наступним поколінням сірих подій не стоять у прямому відношенні до величі титанічного чину, що його залишила ця людина в спадку для людської культури. Занадто мало знаємо з цього, здавалося б, сірого, незамітного життя уродженця малого англійського містечка 16 віку, далі з життя на по-

чатку дуже скромного артиста лондонського невеликого театру, маємо тільки кілька відомостей про його дальшу долю, про поліпшення його матеріальної ситуації, про участь у театральному підприємстві, а вкінці про поворот з Лондону до родинного містечка та про спокійну смерть. При тому ще деяким несприятливим обставинам завдячуємо те, що із цього, як здавалося б, буденного життя поета, затерлися факти, що могли б будучим поколінням ширше й глибше пояснити і розкрити його життя та середовище, час і обставини його творчості. Три пожежі, які одна по одній в 1666 р. знищили лондонський театр “Глобус” та мешкання відомого драматурга, Бен Джонсона, що зладив перше видання творів Шекспіра, безсумнівно знищили багато паперів та матеріалів про життя великого поета. Так само погана звичка дочки Джонсона продавати всі папери й документи, що ще залишились у домі її батька по його смерті, також причи-

від землі, якнайвище в гору — приходять заокруглені форми ренесансу, що, звернені лагідною дугою вгору, не відбігають далеко від своєї земної основи. Архитектура ренесансу відбила ментальність людини цієї епохи. Цей час ренесансу створив також нові тенденції в тодішнім образотворчій мистецтві і скульптурі, і найшов свій найкращий та найяскравіший вираз у творах таких геніальних італійських мистців, як Леонардо да Вінчі, Рафаель і в могутньо-величавих скульптурах Мікель Анджельо.

Усі ці тенденції, що їх створив Ренесанс, виразились в Англії передовсім у драматургії (при кінці 16 і на початку 17 століття), яку так геніально завершив Вільям Шекспір.

ГУМАНІСТИЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ

Уже в містеріях, основним жанрі середньовічної драматургії, що повністю розцвіли в Англії у XV в., а зникли щойно при кін-

ці XVI в., прозирають елементи наївного реалізму.

В другому жанрі середньовічної драматургії, т. зв. мораліте, алегоричних п'єсах, ще яркіше відбилися гуманістичні тенденції XVI-го віку в Англії. Це характеристичні для духу часу мораліте, т. зв. "Чотири стихії" з 1519 р. та "Ум і Наука", в яких виступають такі постаті, як Жажда знання, Невіжество (Незнання), Наука як донька Розуму та Ум як син Природи. В тому ж столітті в згаданому жанрі виступає цікава постать т. зв. Старий Гріх. Вона повна прогріхів, але разом повна безмежного гумору та оптимізму. Це символ перемоги життя над духом середньовіччя, символ, такий притаманний шістнадцятому століттю. Це ж — як це добавчують численні шекспірологи, — примітивний праобраз сера Джона Фальстафа, прекрасної комічної постаті англійського ренесансу, що виступає в "Генриху IV-ім" та "Веселих жінках з Віндзору".

Безіменні, абстрактні постаті англійських мораліте, такі, як Доброта, Гріх та інші, на дорозі свого дальшого еволюційного розвитку згодом почали приймати конкретну форму живих, часом навіть історичних осіб. В 30 рр. шіснадцятого століття епископ Бейль пише п'єсу п. з. "Король Джон". Це вперше головна постать п'єси, хоч ще в традиційному абстрактному оформленні, — вона ж бо виступає як Доброта — прибирає конкретну форму живої особи.

Ще далі пішов у тих роках розвиток старої драматичної форми в т. зв. шкільній драматургії, коли то появляється перша комедія в англійській літературі "Ральф Ройстер-Дойстер" Юдаля та перша трагедія "Горбодук" Нортонна.

Найдальший етап у розвитку англійської драматургії епохи ренесансу перед Шекспіром — це 80 рр. 16-го століття. — Тоді появляється т. зв. "Еспанська трагедія" Томаса Кіда, п'єса дуже театральна, мело-

драматична, повна жахливих кривавих сцен. У ній виступає, як окрема абстрактна постать Пімста, як близький відгомін середньовікового жанру мораліте. В тому самому роді пише невідомий автор криваву драму з родинного життя: "Арден з міста Февершама" — драму, повну життєвого реалізму, в якій з головним підкресленням розвинений мотив вбивства — цей мотив, що його кільканадцять літ пізніше так грандіозно розвине Шекспір у своєму "Макбеті".

Високу драматичну школу до-шекспірівської доби завершив Крістофер Марло, великий, небуденний талан, який своїм грандіозним розмахом фантазії, могоучою силою уяви та виразу створює величні образи в таких п'єсах, як "Тамерлан Великий" (1587-88) і "Трагічна історія доктора Фавста". Остання п'єса — це перше драматичне оброблення легенди про Фавста, що її двісті літ пізніше використав Гете у своєму

найбільшому творі, “Фавсті”. Дальший розвиток небуденного таланту Кристофера Марло припинила смерть, що постигла його 1590 р.; він згинув, маючи всього тридцять років. Це був рік, у якому на англійському театральному овиді сходила нова велика зоря — зоря Шекспіра.

ОПТИМІСТИЧНИЙ ПЕРІОД ШЕКСПІРА

Ми спинились на епосі та на розвиткові англійської драматургії в XVI ст., у якій найбільше проявився ренесанс в Англії, щоб могли краще оцінити творчість Шекспіра і щоб виразніше побачити ту революцію, яку зробив він в англійській драматургії і світовій літературі взагалі.

Коли в 1590 році згинув великий предтеча Шекспіра Кристофер Марло, Шекспір жив уже кілька років у Лондоні, куди приїхав зі свого родинного містечка, Стретфорду, залишаючи там молоду дружину та троє дітей, дві дочки та

сина, Гамлета. З театального помічника він вибивається на підрядного актора, а при тому коригує та пристосовує свіжо написані п'єси до сценічних вимог.

Починається перший період творчости великого драматурга, — цей період, що на початку зраджує ще сильний вплив клясичного стилю, відновленого епохою ренесансу. Одною з перших поем Шекспіра є “Венера та Адоніс”, що її сюжет запозичив поет з “Метаморфоз” Овідія. Дальша поема, “Люкреція”, належить до того клясичного стилю, в якому писані тоді численні твори англійської літератури.

З-поза традиційного оформлення пробиваються в них головні ідеї пізнішого великого драматурга-гуманіста, а це — любов до життя і природи. Вже тут бачимо творця численних і різnorodних характерів! У тих двох ранніх творах помітно вже подув тієї трагічної величі, що її зустрінемо незабаром в “Гамле-

ті“, “Королі Лірі“ і “Макбеті“. Історики літератури зачисляють ці перші кроки творчості Шекспіра до періоду оптимістичного, в якому постає ряд його життєрадісних, веселих, соняшних комедій, як “Комедія помилок“, “Приборкана гоструха“, “Два джентельмени з Верони“, “Даремні намагання любови“, “Сон літньої ночі“ (1595), “Веселі жінки з Віндзору“, “Багато галасу знечев’я“, “Як вам подобається“, “Дванадцята ніч“.

В комедіях цих багато ще декоративної театральності, сама дія їх, її розвиток та кінцева розв’язка не завжди йдуть у парі із психологічними деталями, так по майстерному випрацьованими і до краю продуманими в творах другого періоду творчості, а дієві постаті комедій Шекспіра, — з якого часу, і з якого середовища вони б не походили, усі вони носять виразні прикмети англійських горожан епохи Елісавети.

Але не зважаючи на це,

в комедіях цих ясно помітне перо великого майстра, — в ідейній основі тих ранніх творів, і в різномодності змальованих постатей, в неймовірній поетичній фантазії, в широкому діапазоні почувань та настроїв і в глибині життєвих сентенцій, що ними немов дорогоцінними каменями збагачені усі твори великого майстра.

БАГАТА ГАЛЕРІЯ ПОСТАТЕЙ

Поза кулісами веселої комедії “Приборкана гоструха“ виразні контури ідейного стрижня; зовнішній вид, форма, не завжди відповідає дійсному змістові, дійсному сенсові. В комедії “Два джентельмени з Верони“ поет проводить ідею вірної дружби та вірної любови. Вірність — це жива, оригінальна сила, що будує. Повна поетичної фантазії, прекрасна, легка комедія “Сон літньої ночі“, що її правдоподібно пише Шекспір з нагоди якогось весілля в аристократичній

англійській родині, — пересякла прославленням природи та людським щастям на її тлі — притаманна ідея епохи ренесансу. А комедія “Міра за міру” так ясно говорить про ідею об’єктивної вартості людських чеснот.

У цьому першому періоді творить Шекспір одну із своїх найбільш знаних великих комічних постатей, сера Джона Фальстафа, веселого, п’яного, товстого лицаря, що його поет зобразив уже в своєму “Генриху IV”, і, — на бажання королеви Єлисавети, яка хотіла бачити Фальстафа ще в одній п’єсі, — виводить на сцену ще й у комедії “Веселі жінки з Віндзору”. Ця знаменита, аж до наївності життєрадісна постать, що вносить стільки погідної веселости у два ранні твори Шекспіра, вмирає щойно в історичній хроніці “Генрих V”, залишаючись одначе живою на завжди в світовій літературі, як знаменитий прототип великого гуляки — смі-

хуна й завадіяки — брехуна.

У першому періоді творчости драматурга за Фальстафом появляється багата галерія постатей. Вони, хоч де-не-де психологічно не зовсім завершені, але все живі, думаючі істоти, що виявляють і глибокий розум, і нестримні людські пристрасті, і життєву безжурність, як і філософічний спокій та скептицизм.

З цієї точки погляду комедії Шекспіра — це прелюдія до тих великих трагедій, що повстають у другому періоді творчости поета.

ІСТОРИЧНІ ХРОНІКИ

До ранніх творів Шекспіра належать і його історичні хроніки, що постали між 1590-1600 роками. Вони написані в такому порядку: “Генрих VI”, “Ричард III”, “Ричард II”, “Генрих IV” і “Генрих V”. Історичні хроніки — це, побіч комедії та трагедії третій рід драматургічного жанру епохи

ренесансу. Шекспір використав історичні п'єси своїх попередників та усні перекази, але головно тодішні великі історичні хроніки Голіншеда і Стова, що не завжди передавали точну історичну правду і в яких було багато легендарного елементу.

Шекспір у своїх хроніках старався правдиво зобразити історичне минуле. Він вправді виводить на сцену побіч історичних осіб, постаті ним самим створені, і ставить їх біля себе як рівнорядні чинники, як нпр. Фальстаф — постать видумана, — стоїть біля Генриха IV, історичної постаті, — але при тому він ніколи не змішує історичної правди із елементами своєї творчої фантазії, отже не приписує Генрихові IV тих прикмет і тих діл, про які не згадується в історичних джерелах, що ними поет користувався. Ця метода драматичного опрацювання історичного жанру притаманна Шекспірові у протилежності до його наслід-

ників, навіть того формату, що Шіллер, у якого творах історичні й видумані елементи чергуються один за одним.

В епоху ренесансу було ще мало вироблене відчуття історичної перспективи (його зовсім не стрічаємо в середньовіччі). Ще майже чужа й невідома була думка, що рівнобіжно з історичним розвитком змінюється психіка людей, змінюється їх світогляд та їх ментальність. Хоч хроніки Шекспіра відносяться до кінця 14 і 15 століття, в деяких деталях його герої зраджують прикмети громадян доби Єлисавети, — т. зн. кінця 16 століття. Але не зважаючи на те, в історичних п'єсах Шекспіра, вперше в письменстві, помітне зрозуміння духа минулої епохи і її вимог. Бачимо це в “Ричарді II” — в безоглядному змаганні здобути престіл, бачимо це в “Генриху IV” в боротьбі королівської влади з февдальною системою, як і в “Генриху V” в

боротьбі за державу з зовнішнім ворогом. Почуття величі й різноманітності життя — оце, що залишається в нас по прочитанні хронік Шекспіра, — пише один із дослідників Шекспіра*).

Тут величні королівські двори, тут і таверни, де гуляє веселе товариство із лицарем Фальстафом на чолі, тут замки дрібних рицарів безумно хоробрих, як граф Даглас, чи як валлійський февдал Овен Глен довер. А побіч них променює ж и т т е р адісністю Фальстаф, що його не знаходимо в ніякому історичному джерелі — бо він є витвором поетичної уяви. Він є ясным доказом сили творчої фантазії Шекспіра.

ПЕРШІ ТРАГЕДІЇ

У перших роках своєї творчости Шекспір ще серед комедії та історичних хронік пише дві трагедії — “Венеціанського купця” та

---

*) М. Морозов, Шекспир, 1947.

“Ромео і Юлію”. Тоді як у першій із них, як на положенні, що на ньому зображено противоставлення життєвого та християнського середовища — домінують темно-сірі краски, так друга велика п'еса — “Ромео і Юлія” — повна молодости і весняної краси. Стару історичну легенду, яка своїм сюжетом послужила деяким поетам ще до Шекспіра, використав великий драматург для свого архитвору. В ньому знаходить своє ідеальне завершення улюблений мотив Шекспіра — мотив любови, як ідеального, стійкого і незмінного почування, — цей мотив, що повторюється в багатьох творах поета. “Ромео і Юлія” — це великий молодечий твір Шекспіра — овіяний силою молодости і краси, що вже вказує шлях, яким буде поступати Шекспір у своїх дальших великих картинах, на яких яскравими красками змальований повний трагізму конфлікт людини, як вільної, розумної, ідеальної істоти з її ото-

ченням, з життям, повним
втертих та закріплених
форм та звичаїв.

ПЕРІОД ТРАГЕДІЙ

В другому періоді творчості поета появляються за величчям “Юлієм Цезаром” (1599 р.) “Гамлет” (1601), “Отелло” (1604), “Король Лір” (1605), “Макбет” (1605), а вкінці “Антоній і Клеопатра” (1606) і “Тимон Атенський” (1608)

В цих творах Шекспір розгорнув свого генія на весь ріст, створюючи мистецьке завершення усього того, що появлялося в писаному слові до сьогоднішнього часу. Потрясаючі, глибокі трагічні теми наводять прекрасне мистецьке оформлення.

Яка генеза цих величчяних трагедій Шекспіра? Історики літератури звичайно шукають генези творів у біографічних моментах авторів. Однак життя поета — наскільки вдалося розшифрувати його шекспірологам — не зраджує в тому часі

ніяких зовнішніх потрясень. Його життя в Лондоні проходить над впертою повсякденною працею для театру. Його справи навіть досить добре влаштовуються. Вправді в 1596 р. вмирає його самотній син, Гамлет, але від цього часу проминули роки, й нема доказів, що смерть сина мала великий вплив на його творчість. Після цього ми бачимо в його зовнішнім житті радше гарні моменти.

Шекспір стає самотньою людиною, купує дім та землю в своєму родинному містечку, в Стретфордї, куди їздить кожного року з Лондону. За стараннями впливових меценатів театру одержує шляхетство. В 1599 р. стає співвласником новозбудованого лондонського театру, що називається “Глобус”. В 1603 р. вмирає королева Єлисавета, і на престол вступає шотландський король, Яків І, який перестає числитися з опінією пуритан — та стає меценатом і покровителем театру. Артисти театру

“Глобус“, до яких належав і великий драматург, були призначені “Королівськими артистами“.

Життя Шекспіра пливе — здавалося б — спокійно й погідно, в ньому не бачимо нічого, що мотивувало б такий потужний ріст трагічного настрою й потужних дисонансів, які й бачимо в великих трагедіях Шекспіра.

Генези трагедій Шекспіра не можемо шукати в площині приватного життя, а в розвитку духовости великого поета. Шекспір — дитя епохи ренесансу, — великий гуманіст. Його гуманістичні ідеї стають в гострій колізії з життям, звідси ці трагічні глибокі ноти смутку над несовершенністю світу, звідси це наявне, повне трагізму протиставлення двох світів — високого, ідеального світу Гамлета, як і Ромео, Отелло та Короля Ліра, і приземного, низького, жорстокого, як Яго, Король Клявдій і Леді Макбет.

ПРОБЛЕМАТИКА ЖИТТЯ І СМЕРТИ

У “Гамлеті“, своєму найбільшому творі, Шекспір дає повний вираз свого гуманістичного світогляду. Використовуючи старо-норвезьку легенду, — вперше записану в 12 столітті данським хронографом Саксоном Граматиком про вбивство законного короля Ютландії його братом Фенгом і пімсту молодого королівського сина, Амлета, за смерть батька, — Шекспір створює свою найбільшу трагедію. Не поминаючи в своїй знаменитій перерібці мотиву пімсти, — великий драматург кладе властиву вагу на духову аналізу Гамлета. Серед злого, фальшивого, злочинного середовища, виростає Гамлет, як велична, чиста й ясна постать, свідомо житейського зла й гріху.

В гамлетівському пізнанні краси життя, та у відкритті пропасти гріха, хаосу й брехні, — криється основний елемент трагізму. Нема сумніву, що Гамлет,

улюблена постать Шекспіра, це виразник думки й почувань великого драматурга і гуманіста. Питання Гамлета в його знаменитому діялозі “Бути чи не бути” — що благородніше, чи мовчки зносити всі удари долі, чи ставити опір морю нещастя, — це питання великого гуманіста. На це останнє Гамлет не знаходить відповіді — як не могли знайти цієї відповіді гуманісти того часу. Звідси песимізм, який наводить думку про смерть, як єдиний вихід з хаосу й неладу життя. Рефлексіями про смерть пронизані всі Шекспірові великі твори. Не бракує їх навіть уже в комедіях. У відомій монолозі Гамлет тужить за смертю: “Вмерти, заснути — от і все, і свідомість, що цей сон гоїть тисячі ран — це мета, що її можна собі гаряче бажати”... “Тільки страх перед чимось по смерті, перед невідкритою країною, з якої ще не вернувся ні один мандрівник, ослаблює волю й бажання вмерти так, що радше зно-

симо знані нам скорботи, ніж тікаємо перед ними в незнане”.

Повна страшного реалізму рефлексія Гамлета про смерть, як неминучий кінець усього, — у хвилині, коли він стоїть на цвинтарі, держачи в руках голий череп померлого надвортного блазня Йорика: “Ах, бідний Йорику — я знав його так добре — це був хлопчище з блискучим гумором, знаменитими дотепами . . . А тепер, ох, як здригається моя уява перед цим бразом! Тут були колись його уста, що я їх цілував. Де твої жарти тепер, де веселі пісні, де сильні дотепи, з яких реготали всі при столах? Нема тепер нікого, хто поглумився б з твого усміху? Йди тепер до будуару якої дами і розкажи їй, що хоч би вона як себе підкрашувала, все ж таки вкінці її обличчя перетвориться в таке, як тепер в тебе. Йди й розсміши її там!” А далі, звертаючись до свого друга, Горация, питається Гамлет: “Прошу тебе, Горацию, відповідж мені на

одне питання: Чи думаєш, що Олександр Великий теж так виглядав у гробі? Ах, яка марна судьба чекає всіх!”

А далі слова Мекбета перед рішальною битвою, в якій він гине: “Життя — це ніщо, тільки тінь, це тільки мандрівний штукар, що годину галасує на сцені, якого опісля забувається на завжди. Життя — це казка, що її розказує блазень. Вона має звук, але в ній нема ніякого змісту”.

ПОЕТ ЖИТТЄВОЇ ІСТОТИ

Проблематика життя і смерті та вартість життя й смерть, як останній етап, це мотиви шекспірівських великих трагедій другого періоду його творчості. В цих трагедіях геній Шекспіра не знаходить розв'язки великих життєвих проблем, бо нема повної їх розв'язки й у реальному житті. У цьому відношенні великі твори Шекспіра повні життєвого реалізму і життєвої мудрости. Не в розв'язці, а в видвигненні

глибокої життєвої проблематики велика мистецька вартість творів Шекспіра. Поет ставить основні проблеми життя в цілій їхній ширині, він змальовує їхню безнадійно заплутану й складну природу, але не знаходить легкої, підкрашеної і далекої від життєвої істини розв'язки, якою вдовольнялись його попередники, що писали на подібні теми. Тому саме Гамлет, живий символ правди і чесности, знищивши своїх ворогів, не засідає на престолі, нагороджений лаврами, а гине разом з людьми, з якими він боровся. Чи міг би Гамлет, високоїдейна й чиста постать, панувати серед ложі й зла, що не згинули зі смертю короля - узурпатора? В усіх дошекспірівських варіантах старинної легенди про короля Ліра і його злих дочок (ці варіанти появлялися у віршах, у прозі й у хроніках Голіншеда) — приходимо до щасливої розв'язки. Правда перемагає, Лір і Корделія нагороджені за всі терпіння. У Шекспіра цієї роз-

в'язки нема. Чи міг би шекс пірівський Лір, після того, як він пізнав усю нужду життя й пережив найтяжчі страждання, вернутись на королівський двір і откружитись блиском, що його він вважав колись атрибутом величі, а за яким, як виказалось, не було ніякого змісту?

І саме непідмальовану, а чисту життєву істину створює Шекспір. Своєю геніяльною інтуїцією знаходить він її в найглибших закутинах людської душі, у найменших відрухах волі людини. Так єднає він прикмети глибокого аналітика із світоглядом великого гуманіста своєї епохи.

Сильним подихом гуманізму навіяні великі твори Шекспіра. Створені ним живі, грандіозні постаті походять з різних віків і різних земель. Легендарний король Лір живе в часі, коли брітанці, після завоювання їх римлянами, поклонялись ще сонцю, і клялись на Аполлона. Легендарною стариною оповитий королівський замок, у якому живе королівський син

Гамлет зі своєю матір'ю та з королем - узурпатором. Макбет — шотландський февдал — що жорстоким вбивством здобуває королівську корону, це постать пізніших часів. З геленського світу походить Тимон з Атен. Але всіх їх, таких різних від себе, єднає те, що людське, що криється в душі людини, як живої істоти, обдарованої розумом, свобідною волею, фантазією, силою, як теж в'язаної й сбездоленої пристрастями і недосконалістю. Оце у Шекспіра немов говорить біблійний Еклезіяст: "Що було колись, те буде й знов, і що діялося, те й буде діятися, й немає нічого нового під сонцем".

Нема нічого нового під сонцем, і герої Шекспіра пізнають повну глибину життя. Могутній король Лір сходить зі свого престолола в долину життя, в пропасть горя — і тут пізнає повну наготу дійсности. Гамлет, королівський син, бачить повний образ людської жорстокости тут же, на королівському дво-

рі; Макбетові і його дружині, по їхньому страшно-му злочині, стає ясна проста життєва правда: що щастя в житті не здобувається разом із владою. Ні королівська мантия, ні необмежена влада не хоронять перед природними законами життя, яким підлягають всі люди без огляду на свій стан, на могутність та багатство. У видвигненні та високо - мистецькому оформленні тих законів непроминаюча вічна актуальність творів Шекспіра.

ШЛЯХ РОМАНТИЗМУ

Творчий шлях Шекспіра зайшов, здавалось, в круг песимізму, яким так навіяні його великі трагедії. Не знайшовши розв'язки великих життєвих проблем у реальному житті, він вступає на іншу дорогу, — на шлях романтизму. В романтичному стилі написані останні його твори: “Цимбеліні” (1609), “Зимова казка” (1610) та останній твір т. зв. “Буря” в 1612 році. В цих останніх п'єсах по-

ета помітна зневіра, відворот від дійсного життя, втеча у фантастичний світ, хоч за романтичною формою і за алегоризмом скривається ще розмах і сила, що ми її бачили у великих трагедіях Шекспіра. Головна героїня в “Цимбеліні” пригадує великі постаті Юлії з “Ромео і Юлія” та Дездемони з “Отелла”. Але разом з тим подих спокою помітний в останніх п'єсах. Чи був це упадок живого творчого таланту поета? Ні! Це був радше тільки інший творчий шлях, що його знайшов Шекспір під кінець свого життя.

Найбільш характерною для цього останнього періоду є остання п'єса поета “Буря”. Її дія розгортається на фантастичному острові серед океану, що на ньому живе зі своєю донькою Мірандою колишній герцог міста Міляно Просперо. Його підступно прогнав з усіх володінь його рідний брат Антоніо, забираючи сам його владу. Просперо здобуває надприродну силу, володіє над ду-

хами, що сповнюють кожну його волю. І в тому часі, коли брат його та неаполітанський король, що теж помагав колись відібрати від нього владу, попадають у його руки, він не мститься на них, хоч колись усе через них стратив і мало не погіб на розбурханому океані з донькою Мірандою.

Деякі літературні критики дошукуються головної ідеї цього останнього твору поета в пророцтві, що людина переможе природу й стане її володарем. У дійсності основною темою “Бурі” є ідея прощення. Просперо не мститься за кривду, він прощає своїм колишнім ворогам та зрікається влади над надприродними силами, щоб вернутися до суспільства. До ідеї прощення долучується тут ідея самовідречення. Епілог п’єси кінчається словами: “Якщо схочете знайти прощення, простіть і мої гріхи”. Це **останні слова** у великій драматургічній творчості, — це лебедина пісня перед його смертю в 1616 р.

Великий поет - філософ після років великих душевних конфліктів, які так геніяльно виразились у його трагедіях, знайшов шлях з гушавини нерозгаданих і нерозв’язаних життєвих проблем, з області неспокую та сумніву в ясну країну віри в людину і її майбутнє.

ЛЮДИНА В ЦЕНТРИ ТВОРЧОСТИ

В староклясичній трагедії доля — фатум кермує майже безвольною людиною, скритою за маскою її призначення. На протязі довгих віків людина в драматургії була тільки досить байдужим носієм дії створеної а пріорі, — вона часто була навіть позбавлена тієї психологічної мережі, на якій хоч у слабких зарисах хотілося б побачити рефлекс її душі. У світовій літературі навіть у дуже вартісних драматичних творах стрічаємо подібну методу. Драматург найперше створює проблему, — її розгорнення, а вкін-

ці сама розв'язка це головне його завдання. Дієві особи тільки на те створені, щоб розгорнути та закінчити дію. Такою ж метою користувався, напр., у своїх творах великий німецький драматург Геббель.

Шекспір поставив у центр своєї літературної творчості **людину**, як живий об'єкт мистецької аналізи. З духовости людини, з її скомплікованої духової структури родиться шекспірівська могутня дія з її широкою життєвою проблематикою, що поглиблюється й комплікується водночас з тим, як перед оком читача вириваються все нові та нові тайники душі живої шекспірівської постаті.

Ось постать Макбета. В нього рицарський шляхетний характер, одначе дуже честолюбивий. В його мізку закорінюється злочинна думка, підшептувана його дружиною. Він вбиває старого короля і сам здобуває його корону. Цей перший великий злочин тягне за собою силою факту нові й нові вбивства. Мекбет

вбиває, щоб забезпечити себе на престолі. І великий трагізм у тому, що страшні вбивники, Мекбет і його дружина, це люди, що свідомі своїх злочинів. Тривога совісти і неспокій вбивають леді Мекбет, що перед смертю божеволіє. Сам Мекбет, — колись шляхетний лицар, — настільки сильний, що живе з душевним зламом. Бачимо людину в усіх її душевних переживаннях. Страшні переживання щораз то більше заморожують його душу. Перед нами стає Мекбет у щораз новій фазі свого зламу. Колишній лицар, любимець короля і лицарського світу, пізніший вбивник, а вкінці самотній герой, що перетерпів усі муки, з надлюдським героїзмом бореться проти власної совісти і як дужий і гордий воїн вмирає на полі бою.

Так отже з душі героя, — людини з її скомплікованою духовою структурою, — родиться могутня, трагічна, глибока шекспірівська дія.

ФІЛОСОФІЧНА ПРОБЛЕМАТИКА

У своїй багатогранній, великій творчості Шекспір торкнувся елементарних, засадничих тем. У нім глибина філософічних роздумів Гамлета про життя і смерть, про буття й небуття. В ній саме розкриття старої, ніколи непроминаючої істини про суєту земних, скороминаючих вартостей. Цю істину каже великий поет-мислитель розкрити могутьому королеві Лірові.

І ось читачеві шекспірівської трагедії мимоволі пригадуються далекі, майже призабуті слова, записані ще в VIII столітті до народження Христа в одній з найглибших біблійних книг, у книзі Йова: “Він здіймає пояса із царів, і оперізує мотузом стан їх” (12.18). “Уймає князям їх почесні, і повалює хоробрих”. (12.19), “Окриває сльозами людей знатних і обезсилює потужних” (12.21). “Виявляє те, що глибоко крилося в темряві й ви-

водить на світло, що в тіні смертній” (12.22).

Глибиною проблематики своїх творів та шириною свого ідейного світогляду Шекспір наближається до рівня мудрости Святого Писма. Цитовані слова старозавітного Йова — знаменне мотто до трагедії душоуба Ричарда III, та велетня й злочинця в одній особі — Мекбета. А драма “Тимон з Атен” так наче б то була написана під слова Еклезіяста в його першому розділі “Марнота над марнотами — все марнота”, “Бо в кого більше мудрости, в того більше й смутку”.

ШИРИНА ТЕМАТИКИ

А разом з глибиною спостерігаємо необмежену ширину шекспірівської літературної тематики. В творчості геніяльного драматурга воскрес у “Юлії Цезарі” старий римський світ, із його чеснотами, але вже підупавшою мораллю, з державним римським патріотизмом, — але вже з

усіми прогіхами республіканського ладу, з величними сильними постатями Це заря, Брута, Марка Антонія і з безвольною, безкритичною, але сильною у своїй стихії народньою масою.

В творчості Шекспіра віджило англійське історичне минуле з його династичними війнами, княжими сварками і традиційним політичним антагонізмом та боротьбами з французами. А ось тематика, що обіймає духове життя людини: побіч уже згаданого величнього Гамлета, короля Ліра і сильного Макбета, в "Отелло" Шекспіра знайшла непогамований сильний відгук трагедія сильної, повної людини півдня, венеціанського мавра Отелло. А ось трагедія молодого італійця Ромео та його Юлії, що силою своїх щирих та глибоких почувань виростають на велетнів у світовій літературі.

В далекому Єгипті розгортається перед читачем любов цариці Клеопатри і римлянина Антонія. В Пантеоні Шекспіра знайшов своє місце і старий жид

Шейлок зі своїми двома великими пристрастями: любов'ю до грошей та любов'ю до доньки.

Тематична ширина творів Шекспіра необмежена: вона відповідає ширині та повноті життя в його фізичній та духовій сфері.

ЖИТТЯ У ЗГОДІ З МИСТЕЦТВОМ

У розвитку театру і літератури Шекспір має епохальне значення. Людина староклясичної епохи створила "Іліяду". Молоде людство, що його репрезентують греки, у повноті свіжої, кипучої, юної сили, пояснювало явища фізичного світу впливом вищих сил. Так само пояснювало воно явища морального світу, підкоривши їх впливові грізної непоборної сили, яку воно назвало долею. Не усвідомивши ще собі своєї індивідуальності, старо-клясична людина не знала й тому не внесла в літературу живої людської істоти з її пристрастями, з її почування-

ми, з її думкою та бажанням. В її літературі нема слідів стремління довідатись про таємниці життя, нема суб'єктивного погляду на світ, ані сумної рефлексії. Все, що входить в круг звичайного, реально-го життя стара людина вважає негідним поезії і мистецтва. Не життя якоїсь окремої слабої, сірої людини цікавить її, а життя царів, величніх героїв, життя та боротьба народів, розлоге видовище воєн, у яких беруть участь навіть і боги — оце тема епопеї, що її створило молоде людство.

Але народи старіються, а разом з тим покидають свою юну романтику, зближаються до дійсності. Приходить в літературі черга на драму. І все ще людина, зійшовши від олімпійських богів до життя, не вдоволена ним. Людина не в сучасності, а в минулому шукала елементів для драми. Не людина, як жива індивідуальна істота, а царі, герої, прикрашені лавровими вінками і лицарськими шоломами стають

дієвими постатями. Тільки високе, благородне і надзвичайне стає темою грецької трагедії. Грецька трагедія стає в дійсності похмурою поганською містерією, родом релігійного обряду — в якому доля про рокує майбутнє.

Приходять дальші віки і типовий напрямок грецької літератури вмирає, не видержавши розвитку, ні вимог життя.

Надходить довгий період, у якому література не йде в парі з реальним життям, а залишається своїми первнями ще десь в давньопроминулій старогрецькій ідеалістичній літературній традиції і не могла наздігнати життя в його реалістичному ході. Це римська література і її “Енеїда” — це велика частина середньовічної літератури з її лицарським романом про любов, відважні подвиги та прекрасні принцеси.

Щойно Шекспір — як геніальний виразник епохи ренесансу і гуманізму погодив мистецтво із життям. Як про це пише літера-

турний критик — “Шекспір своїм безсмертним і охоплюючим ввесь світ поглядом проник в недоступне святилище людської природи, підгледів і збагнув таємниче биття її глибоко захованого пульсу. Поет—мислитель він . . . відтворював у своїх гігантських творах моральну природу згідно з вічними законами, наче б то він сам брав участь у складанні цих законів. Він ніколи не вдається ні до яких пружин або підставок у ході своїх драм, їх зміст розгортається в нього вільно, природньо з самої своєї суті, за незаперечними законами необхідности. Герої Шекспіра, предмет його

надхнення є людина, істота самостійна, що вільно діє, істота індивідуальна, кінцевий прояв світу, загадка для самого себе, для власного розуму*).

У високомистецькому оформленні людської природи і стремлінні розв'язати таємницю людської душі Шекспір піднісся на найвищий рівень мистецької творчости. У видвигненні людини, як об'єкту поетичного мистецького дослідження — у відкритті неспрослідженої глибини людської душі лежить його епохальне значення.

---

*) В. Белінський. Вибрані статті. Київ 1948.

УКРАЇНСЬКЕ ШЕКСПІРІВСЬКЕ ТОВАРИСТВО

З кінцем серпня 1957 року у відомому університетському місті Гайдельберзі, в зах. Німеччині, сталася немалозначна подія: з нагоди міжнародного конгресу Асоціації Модерних Мов і Літератур з'їхалися сюди українські науковці й літератори й заснували "Українське Шекспірівське Товариство" (УШТ), на зразок подібних товариств у світі.

Першим науковим товариством, що поставило собі завдання досліджувати творчість Шекспіра, було англійське, засноване в 40-их рр. минулого сторіччя. Світового значення набула теж діяльність "Німецького Шекспірівського Товариства", зорганізованого в 1864 р., у трисоту річницю з дня народження Шекспіра.

Коли йдеться про українську шекспіріяну, то вона має свої певні традиції, розпочаті працею О. Ю. Федьковича, П. Куліша, розвинені І. Франком і продовжені в пореволюційних часах працею А. Ніковського, Ю. Клена та ін. Вистави Шекспірових п'єс стоять у ряді з найвищими досягненнями модерного українського театру.

Із розгромом большевиками української культури була силоміць перервана й шекспірознавча діяльність українських науковців та мистців. Поодинокі переклади та театральні вистави, що траплялися по тому розгромі, йшли в загальному пляні уніфіковано-марксівського "засвоєння клясичної спадщини".

Новозасноване "Українське Шекспірівське Товариство" поставило собі за ціль відновити й оформити перервану традицію, зібрати по змозі докладніші відо-

мости про розісіяну по книгозбірнях та архівах Заходу українську шекспіріяну, а також заініціювати шекспірознавчі праці й нові переклади силами українських науковців та мистців. Ухвалено видавати “Річник Українського Шекспірівського Товариства” та інші публікації у цій царині, як також опрацювати бібліографію української шекспіріани. Президентом УШТ обрано проф. д-ра Д. Чижевського, генеральним секретарем І. Костецького, мене заступником президента. Серед дійсних членів товариства була приявна також німецька поетка Елізабет Котмаер, відома із своїх перекладів українських модерних поетів.

Після організаційної частини програми заслухано дві доповіді: мою — про “Українську шекспіріяну на Заході” та І. Костецького — про “Філософію краси в сонетах Шекспіра”. При цій останній відчитано деякі нові переклади сонетів на українську мову.

Дійсним членом Товариства може бути кожен українець чи взагалі кожна особа, достатньо кваліфікована для опрацювання шекспірівських проблем чи ведення шекспірознавчих дослідів, або для виготовування перекладів творів Шекспіра українською мовою, чи для втілення Шекспірових творів в українському театрі та в інших родах мистецтва. Крім дійсних, є звичайні члени, що приймаються на основі їх зацікавлення працею Товариства і вносять місячні вкладки (\$1.00). Основне завдання Товариства — вивчати шекспірівську україніку в її історичному й сьогочасному аспекті — реалізуватиметься окремими дослідями. Висліди їх будуть друковані в щорічному “Збірникові УШТ”. Крім збірників, передбачено видавати окремими випусками українські переклади творів Шекспіра, тощо.

Члени УШТ розкинуті по всіх країнах світу: президент і секретар живуть у Німеччині, інші члени Управи в З’єдинених Державах Америки й у Канаді. Намічено кандидатів із Австралії та ін. країн українського посе-

лення у вільному світі. Між членами УШТ є вже такі видатні українські культурні діячі, як проф. Кость Біда з Оттавського університету, проф. Орест Старчук із Альбертійського університету, д-р Яр Славутич із Військової Школи Мов у Каліфорнії, видавець Микола Денисюк в Чикаго й ін. Членів приймають на рекомендацію членів Товариства. Кожен, зацікавлений у праці УШТ, може звернутися до одного із членів, і він рекомендуватиме його перед Управою.

Можна різно оцінювати заснування Українського Шекспірівського Товариства. Декому воно може видаватися претенсійною імпрезою, іншим непотрібною, іще однією “паперовою організацією”, ще іншим — організаційним люксом. Одначе нам видається, що при оцінюванні цього почину треба завжди виходити з двох основних моментів: **потреба** нарешті оформити й скапіталізувати здобутки української праці над Шекспіром і **усвідомлення** собі нашої повноцінності й рівноправності з другими народами Заходу. Українське Шекспірівське Товариство — це не якась нова ефемеридна невидальщина, а послідовне завершення того процесу, що в головах у себе має близько столітню традицію й початками сягає в глиб української душі, що завжди була зорієнтована на Захід і йшла в парі з його культурою.

Єдиний мінус нового товариства це те, що воно оснувалося на еміграції, а не в Україні. Але, як і в багатьох інших випадках, так і в цьому, українська еміграція “во врем’я люте” мусить надолужувати втрати та недостачі української Батьківщини.

Д-р Ярослав Рудницький

ЗАПРЕНУМЕРУЙТЕ СОБІ
ЦІКАВИЙ ІЛЮСТРОВАНИЙ

Т И Ж Н Е В И К

Вільне
Слово

НА БАЖАННЯ ВИСИЛАЄМО БЕЗКОШТОВНО
КІЛЬКА ЗРАЗКОВИХ ПРИМІРНИКІВ

Річна передплата:

в Канаді — \$6.00, в ЗДА — \$7.00

АДРЕСА ДЛЯ ЗАМОВЛЕНЬ:

“VILNE SLOVO”

15 Neerawa Ave. — Tel.: LE 5-9955
Toronto 3, Ont. — Canada